

recensies en signalementen

FEMINISME EN FILOSOFIE

H. Schröder, *Die Frau ist frei geboren, Texte zur Frauenemanzipation Band II 1870 bis 1918*, Verlag C.H. Beck München, 1981, 320 pag., f 30,-

Nadat in 1979 het eerste deel verscheen, dat de periode van 1789 tot 1870 beslaat, is in 1981 het tweede deel verschenen van 'Die Frau ist frei geboren'. Het bevat door H. Schröder opnieuw uitgegeven en bekomentarierde historische feministiese teksten uit de periode 1870 tot 1918. De teksten zijn afkomstig uit de Verenigde Staten en uit verschillende Europese landen, waaronder Nederland; het grootste deel nemen Duitse teksten in beslag.

Uit de Verenigde Staten is opgenomen de Verklaring van de rechten van de vrouw uit 1876 van vrouwen van de 'National Woman Suffrage Association'. Uit Engeland zijn teksten van Emmeline Pankhurst uit 1914 en van Christabel Pankhurst uit 1907 opgenomen. Schröder hecht veel waarde aan rehabilitatie van de Britse suffragettes. Van Franse feministen, door Schröder gekarakteriseerd als "einst die historische Avantgarde der Welt", zijn opgenomen een brief uit 1857 van Jenny d'Hericourt aan de socialist P.J. Proudhon en een tekst van ene Léon Richer.

Uit Nederland wordt een stuk over gelijke rechten voor allen van een anonieme moeder van twaalf kinderen, uit 1870, naar voren gehaald. Het belangrijkste daaruit is een voor die tijd ongehoorde kritiek op het huwelijk. Ook uit Nederland van Wilhelmina Drucker, Anna Polak, M.W.H. Rutgers-Hoitsema een rapport van de vereniging voor vrouwenkiesrecht uit 1906 inzake grondwetsverandering, m.i. ook onder Nederlandse vrouwen (onterecht) weinig bekend.

Tenslotte uit Duitsland teksten van Henriette Goldschmidt, Johanna Kettler en Hedwig Dohm over verschillende onderwerpen.

De veelheid van teksten, die Schröder op haar speurtocht naar het feministies verleden tegenkwam, heeft haar genoodzaakt een keuze te maken. Het boek wekt de nieuwsgierigheid op naar ook de overige ideeën van onze voorgangsters, om er onze eigen ideeën mee te verrijken en te verdiepen.

E.M. Ettorre, *Lesbians, Women and Society*, uitg. Routledge and Kegan Paul, London, 1980, 208 pag., f 23,15.

Betsy Ettorre presenteert in haar boek een analyse van lesbies zijn als fenomeen dat zich ontwikkeld heeft van een 'persoonlijk probleem' of een 'individuele afwijking' naar een sociale beweging met politieke ambities.

Het sociale lesbies zijn (social lesbianism), een belangrijk concept, dat in de tekst geïntroduceerd wordt, refereert aan het ontstaan van

een publieke uitdrukking van lesbies zijn en is een fase in het proces van het vormen van een lesbische groeps-identiteit. Het geeft vitaliteit aan het maatschappelijk bewustzijn, terwijl als resultaat een politieke kritiek door lesbische vrouwen mogelijk wordt. Ettorre onderscheidt twee groepen van 'social lesbians': zij die bang zijn voor verandering en aan traditionele opvattingen vasthouden, 'sick but not sorry', en zij die traditionele visies onderuit willen halen en veranderingen voorstaan, 'sorry, but we are not sick'. Maar afgezien van dit onderscheid m.b.t. haar positie t.o.v. de dominante seksuele ideologie bedreigen lesbische vrouwen als groep de machtsstructuur in de maatschappij. Het boek geeft een indruk van de complexiteit en de veelzijdigheid van het hedendaagse lesbische bestaan.

Feminisme en filosofie, naar een strategie van solidariteit. Verslagbundel tweede conferentie, oktober 1980, Internationale school voor wijsbegeerte, Leusden. 1981, 42 pag., f 4,75, te verkrijgen bij Instituut voor Filosofie, Katholieke Universiteit Nijmegen.

De bundel bevat 3 lezingen. De eerste is een taalfilosofische bijdrage van Agnes Boeren. Zij behandelt: 1. taalseksisme-onderzoek. "Dat is het zoeken naar waar precies de ongelijke machtsverdeling tussen mannen en vrouwen ligt opgeslagen (a) in het taalsysteem en (b) in het taalprodukt. En het bedenken óf er iets aan gedaan kan worden en wát". Verder komt aan bod 2. onderzoek naar "vrouwentaal". "Dat is onder andere het bestuderen van de principes of mechanismen volgens welke in taalgebruik en taalgedrag van vrouwen de uitdrukking van ongelijke machtsverdeling tot stand komt. En het bedenken óf en wát er aan gedaan kan worden".

De tweede lezing is van Stephanie de Voogd en gaat over maskulinisties-filosofische metaforen. Zij maakt onderscheid tussen kontekstgebonden en een kontekst-kreërende of metaforische wijze van denken en kiest zelf voor het laatste. Het gaat om het overstijgen of kijken achter de directe kontekst van (o.a.) een maskuliere denkwijze. Eén van haar voorbeelden, m.b.t. het onderscheid vrouwen en gevoel enerzijds en mannen en verstand anderzijds; een kontekstgebonden aanpak is bijv. om te stellen, dat nooit bewezen is dat vrouwen meer dan mannen van nature gevoelig zijn, terwijl een kontekst-kreërende aanpak zou kunnen zijn te vragen naar de waardering van resp. denken en gevoel.

De derde lezing is van Annemieke van Bockxmeer en Francine Albach, 'Pornografie: propaganda voor vrouwenhaat en sexueel geweld'. Deze lezing is omstreden vanwege de visie op homoseksualiteit, die een belangrijk deel van de lezing beslaat.

Annegret Stopczyk, *Was Philosophen über Frauen denken*, Matthes en Seitz Verlag München, 1980, 370 pag., f 32,75.

In vogelvlucht worden van ongeveer 70 filosofen, van Confusius via Augustinus, Spinoza, Marx, Bloch tot aan Marcuse hun opvattingen over vrouwen bekeken. In haar nawoord schrijft Stopczyk dat haar de diepere inzichten, die doorgaans aan filosofen worden toegeschreven, wat betreft vrouwen zeer tegengevallen zijn. "Der Jubel über die

'Freiheit der Vernunft', über die Möglichkeit, unabhängig von der Erfahrung, oder über die Erfahrung hinaus zu denken, hat die wenigsten Philosophen dazu geführt, ihre persönlichsten menschlichen Verhältnisse in dieser Freiheit zu reflektieren". Zij hekelte die waarheidsopvattingen die ervan uitgaan dat waar (en onveranderlijk) is, wat altijd zo geweest is.

In analogie met Marx' 11e these over Feuerbach, stelt zij: "Ich habe dasselbe Unbehagen, auch im Hinblick auf die Geschlechterfrage, aber ich sehe die Alternative nicht darin, dass Philosophen nun die Welt verändern sollten; es würde völlig ausreichen, wenn Philosophen sich die Welt verändert vorstellen könnten! Das wäre wirkliche Kopfarbeit. Aber indem nur das als theoretisch richtig bewiesen wird, was praktisch sowieso schon besteht, wird keine freie Denkarbeit geleistet, obwohl zugegebenermassen sehr schwere Denkakrobatik erforderlich ist, um alles als irgendwie richtig zu beweisen, was ist".

Met name voor beginnende filosofes aanbevolen.

Nel van den Haak

VROUWEN IN HET SOCIALISME

Bespreking van: Maxine Molyneux, *Vrouwen in het socialisme*, werkgroep Oost-Europa projecten, Utrecht, 1981 (96 pag.)
Transnational Institute, Amsterdam

Met een zekere teleurstelling heb ik de brochure 'Vrouwen in het socialisme' van Maxine Molyneux gelezen (1).

De sleutel tot het begrijpen van de situatie van vrouwen in socialistische landen legt M. in de ideologie van het in de socialistische staat heersende principe dat vrouwen pas bevrijd worden door hen bij het arbeidsproces te betrekken. Vrouwen, zegt M., worden dan evenals het proletariaat beschouwd als slachtoffers van kapitalistische verhoudingen, waarmee het specifieke van hun onderdrukking ontkend wordt: namelijk dat mannen hun onderdrukker zijn.

Door intrede van vrouwen in de nieuwe socialistische produktieverhoudingen zou hun emancipatie vanzelf tot stand komen. De socialistische staat maakt het vrouwen immers mogelijk om massaal aan het arbeidsproces deel te nemen door het vermaatschappelijken van een deel van de huishoudelijke taken (kinderopvang, verschaffen van warme maaltijden op kantoren, scholen en fabrieken).

De staat beperkt zich tot realisatie van dit emancipatieprincipe: het opnemen van vrouwen in het arbeidsproces. Maar vrouwen krijgen binnen het arbeidsproces geen gelijke kansen. Ten eerste komen ze altijd terecht in de sekundaire sektor (de zware industrie wordt in de socialistische landen als primaire sektor beschouwd) en worden ze slechter betaald dan mannen; ten tweede bereiken zij zelden hogere functies. Er is dus sprake van een nieuwe ongelijke arbeidsdeling in de betaalde arbeid.

De kansarme positie van vrouwen binnen het arbeidsproces houdt verband met de ongelijke verdeling van de huishoudelijke taken. De staat vindt dat deze tot de privé-sfeer van het gezin behoren en houdt zich er verder niet mee bezig.

Voor M. ligt de belangrijkste oorzaak van de mislukking van de emancipatie van vrouwen in socialistische landen in deze ideologie van de